

نذر و نیاز و هیأت‌های مذهبی

احمد وکیلان

اصفهان است. از این دست بسیارند و جای یک رساله‌ی تحقیقی کامل درباره این بزرگان خالی است. گفتنی این که بسیاری از خوانندگان مجلسی و حتا خوش‌آوازه‌های رادیو و تلویزیون و سایر صحنه‌های مجاز و غیرمجاز نیز در ابتدا از فضای اذان و مناجات و روضه‌خوانی و تعزیه‌خوانی و مداحی برخاسته‌اند ولی به علت دوری از حال و هوای قدما، کارشان کم مایه بود و جلوه‌ای نداشت. امثال سیدعلی‌اکبر گلپایگانی و جمال وفایی و تنها چند از خوانندگان امروز صدا و سیما از این دست هستند. گذشته از یکی دو تن که سرخاسته از میراث موسیقی کهن در شهرستان‌ها هستند، رتبه هنری خواننده‌های معاصرین، در مقایسه با قدما، بسیار ناچیز و اندک است.

پژوهش در باره‌ی جایگاه اجتماعی، نحوه‌ی تأمین معیشت و مسائل فرهنگی - اخلاقی خوشخوانان اهل منبر، روشن‌کننده‌ی زوایای تاریکی از حیات اجتماعی بخشی از مردم ایران است که در نوع خود، گاه نقش‌های سهم و سرنوشت‌سازی را داشتند. اینان واسطه‌ی محیط‌های مذهبی و محیط‌های حرفه‌ای معیشتی مردم بودند. بسیاری از وظایف تبلیغی محوله از سوی علما و مراجع تقلید بر عهده‌ی اینان گذاشته می‌شد؛ و بسیاری از اینان، روح موسیقی آیینی و مذهبی را به فضای موسیقی دانان مجلسی مستقل کردند. فضاهاهی که هیچ مذهبی معتقدی حاضر نبود پایش را در آن جا بگذارد؛ ولی خوشخوانان این اجازه‌ی نانوشته را داشتند که واسطه‌ای بین این فضاها باشند. گذران زندگی اینان، از راه منبر بود و اقشار بازاری، اعیان و حتا روحانی به وضع معیشتی اینان رسیدگی می‌کردند. بسیاری از اینان، منبری‌خوانی را شغل دوم خود قرار داده بودند و از راه‌های دیگری - عمدتاً کاسبی خرده‌پا در بازار - زندگی می‌کردند و یا به تعلیم خط و مبانی قرائت قرآن می‌پرداختند. در زمان ما دیگر آن روابط طبقات دوره قاجار نیست، و خوشخوانان منبری که بعضاً خوشخوان هم نیستند، تبدیل به صنفی شده‌اند که ارتباطات خاص و وظایف دیگری را به عهده دارند و برخلاف متقدمین، از علم و عمل موسیقی قدیم بهره چندانی ندارند و بیش‌تر تحت تأثیر موسیقی روز هستند. تحت تأثیر موسیقی‌ای که از بطن و باطن، در خلاف جهت اشعار مذهبی و اهداف باطنی آن‌ها طراحی شده است. ◇

یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین فعالیت‌هایی که در هیأت مذهبی انجام می‌گیرد، مراسم نذر دادن می‌باشد. یکی از ویژگی‌های «نذر» این است که محدود به «زمان» و «مکان» خاصی نبوده و فراتر از آن می‌باشد. به طوری که نذر دادن نه فقط در ماه محرم بلکه در تمام فصول سال و نه تنها در هیأت‌ها و تکایا بلکه در منازل نیز برگزار می‌شود.

پیوستگی عمیق و گسترده‌ای که بین هیأت‌های مذهبی و «نذر» وجود دارد، ضرورت بررسی‌هایی را در این زمینه فراهم آورد. آنچه قابل ذکر است توجه به این نقطه‌ی مهم است که علی‌رغم اختلافات موجود در برگزاری این مراسم و آداب و رسوم هر منطقه، و با وجود همانندی‌های بسیار، بنیان نذر بر گونه‌ای از مشارکت و تعاون اجتماعی قرار دارد. بنابراین از این زاویه می‌توان به ژرفش و کنکاش پیرامون کارکردهای آن پرداخت.

آنچه در این نوشتار آورده بیش‌تر بر وجه مردم‌شناسی و توصیفی قرار دارد تا وجه جامعه‌شناسانه و تبیینی.

۱. نذرهایی که با انجام کاری یا برپایی مراسمی همراه است

۱-۱. غبار روبی تکایا و حسینیه‌ها: برخی از زنان حاجت‌مند و دختران دم‌بخت نذر می‌کنند در صورت برآورده شدن حاجت‌شان در مراسم نظافت و غبارروبی مسجد، حسینیه و تکیه‌ی محل‌شان شرکت کنند. این مراسم از چند روز قبل از محرم آغاز می‌شود و به جز زنان و دختران، جوانان هم در آماده‌سازی و سیاه‌پوش کردن حسینیه شرکت می‌جویند.

۱-۲. پوشیدن لباس سیاه: بسیاری از ارادت‌مندان امام حسین (ع)، به ویژه زنان نذر می‌کنند. چنانچه مرادشان برآورده شود، در ایام محرم و صفر سیاه پوشند و در عزای شهدای کربلا غمین و محزون باشند.

۱-۳. لباس عَلم: در بسیاری از شهرها و روستاها روز عَلم‌بندان زنان حاجت‌مند نذر می‌کنند، مقداری پارچه یا دستمال ابریشمی یا ترمه به مسئول عَلم امام حسین بدهند تا به چوب علم ببندد. روزی که عَلم برچیده می‌شود پارچه یا دستمال هر کسی را به صاحب‌اش بر می‌گردانند و آن شخص پارچه را در بقچه‌ای می‌گذارد تا محرم بعد که دوباره پارچه را برای بستن عَلم تحویل هیأت دهد. بسیاری معتقدند پارچه‌ای که به عَلم امام حسین بسته می‌شود درد و بلا را از صاحب آن دور می‌کند.

۱-۴. گذشتن از زیر عَلم: بسیاری از مادرانی که کودک مریض دارند و از سلامت آن ناامید شده‌اند، در روز عاشورا کودک را از زیر عَلم امام حسین رد می‌کنند تا شفا یابد. این کار هنگامی صورت می‌گیرد که سر عَلم رو به قبله خم شده باشد.

۱-۵. سقا کردن کودک: والدین بی فرزند یا آنان که فرزندشان مریض است، نذر می‌کنند چنانچه خداوند به آن‌ها فرزند پسری دهد و یا آن‌که فرزندشان شفا یابد، وی را سقای امام حسین (ع) کنند. این پسر را از کودکی در روزهای تاسوعا و عاشورا لباس سفید می‌پوشانند و شالی بر کمرش می‌بندند و مشک آبی بر دوشش حمایل کرده و جامی مسین یا برنجی به دستش می‌دهند تا عزاداران را به یاد لب تشنه‌ی امام حسین (ع) و اصحاب و یارانش سیراب کند. نام این کودکان را بیش‌تر ابوالفضل یا عباس می‌گذارند و معتقدند از برکت نام علمدار و سقای صحرای کربلا و دعای خیر عزاداران مریض نمی‌شود.

لازم به یادآوری است چنانچه فرزند، دختر باشد بیش‌تر نام او را زینب یا رقیه و یا سکینه می‌گذارند و وی را از ارادت‌مندان امام حسین (ع) و بانوان کربلا پرورش می‌دهند.

۱-۶. شمع روشن: در گذشته بسیاری از محبان امام حسین (ع) برای برآورده شدن

حاجت‌شان نذر می‌کردند در شب‌های محرم روشنایی تکایا، حسینیه‌ها و معابر عزاداران امام حسین (ع) را با برافروختن شمع یا چراغ، روشن کنند. به این شمع و چراغ در قزوین «ساقالو» گویند.

برخی از زنان تهرانی هم برای سلامت فرزندان‌شان شمع‌های فدی سفارش می‌دادند و در شب شام غریبان این شمع‌ها را که به اندازه‌ی فرزندان‌شان بود، در حسینیه‌ها و به‌ویژه، در امامزاده یحیی و امامزاده سید نصرالدین روشن می‌کردند که تا صبح می‌سوخت.

۱-۷. چهل و یک منبر: کسانی که گرفتارند یا مرضی داشته باشند برای برآورده شدن حاجت‌شان و شفای مرض‌شان نذر چهل و یک منبر می‌گیرند که ترتیب آن هم از این قرار است؛ این افراد حاجت‌مند در شب عاشورا، پاسی از شب گذشته چهل و یک شمع و مقداری خرما بر می‌دارند و معمولاً با پای برهنه از خانه به‌سوی تکایا و خانه‌هایی که روضه‌خوانی دارند راه می‌افتند.

صاحبان عزا هم برای هر چه بهتر قبول شدن روضه و عزاداری‌شان دم در تکیه یا خانه، منبری می‌گذارند تا در ثواب نذر چهل و یک منبر سهیم شوند. حاجت‌مندان بر روی هر منبری شمعی روشن می‌کنند و از خداوند می‌خواهند تا مرادشان برآورده شود.

لازم به یادآوری است که در هر نقطه‌ای از ایران با توجه به فرهنگ مردم آن ناحیه این رسم جلوه‌ی خاصی دارد. در لاهیجان نذر داران به هر منبری که می‌رسند شمعی روشن کرده و در ظرف مخصوصی می‌گذارند. آن‌گاه دانه‌ای خرما در ظرف خالی دیگری گذاشته و در عوض مقداری برنج که صاحب عزا بر روی منبر گذاشته است بر می‌دارند و به این ترتیب تا نزدیکی‌های سحر به چهل و یک منبر سر می‌زنند.

صبح عاشورا هر یک از صاحبان عزا و منبرها شمع‌های نیم سوخته را برای تبرک جمع کرده و هفتاد و دو نان محلی به‌نام «تسی بی جان» می‌پزند و لای هر نان چند دانه خرما گذاشته و با ساقه‌ی برنج نان‌ها را می‌پیچند و به مجلس روضه‌خوانی می‌برند و میان عزاداران حسینی تقسیم می‌کنند. عزاداران هم با خوردن نان و خرما فاتحه‌ای نثار روح شهدای کربلا و رفتگان آن شخص می‌کنند.

آن‌هایی هم که نذر چهل و یک منبر دارند مقداری از برنجی را که جمع کرده‌اند برای

**بنیان نذر
بر گونه‌ای از
مشارکت
و تعاون اجتماعی
قرار دارد
و از همین زاویه
باید
آنرا
مورد کنکاش قرار داد**

سمنان برخی از جوانان نذر می‌کنند که اگر حاجت‌شان برآورده شود روز عاشورا نخل هیأت محله‌شان را روی دوش‌شان حمل کنند.

برخی افراد هم گوسفند، مرغ یا خروسی را جلو هیأت عزاداران قربانی می‌کنند و گوشتش را بین فقرا تقسیم می‌کنند.

دامداران مهدی‌شهر هم شیر گاو و گوسفندان‌شان را در روزهای تاسوعا و عاشورا به خانواده‌های مستحق می‌دهند و یک گاو یا گوسفند هم قربانی می‌کنند. با این اعمال اعتقاد دارند گله و رمه‌شان تا محرم سال بعد سالم می‌ماند.

برکت در انبار برنج‌شان می‌ریزند و با بقیه‌ی برنج آشی می‌پزند و به بیمارشان می‌دهند تا شفا یابد.

این رسم را در توفارقان تبریز «شمع قوی ماخ» گویند و در عصر روز تاسوعا به صورت دسته‌جمعی انجام می‌گیرد و ترتیب روشن کردن شمع‌ها تقریباً شبیه رسم چهل و یک منبر لاهیجان است. در توفارقان زنان مسن برای بردن ثواب به شمع‌گذاران چای می‌دهند. هنگام گذاشتن شمع هم این نوحه خوانده می‌شود به این مضمون: ای ابوالفضل پرو امشب را از شمر مهلت بگیر تا بچه‌های کوچک ما امشب را راحت بخوابند.

۱-۸. حمل مَقه یا نخل: در مهدی‌شهر

۲. نذر و نیازهایی که همراه با خوراکی ادا می‌شود

۲-۱. صبحانه: بسیاری از حاجت‌مندان نذر می‌کنند چنانچه حاجت‌شان برآورده شود در ایام محرم به عزاداران حسینی صبحانه بدهند. صبحانه بیش‌تر پنیر، سبزی، شیر، حلیم، چای یا آش است.

۲-۲. نان و ماست: برخی از نذر داران به عزاداران صبحانه «نان و ماست» می‌دهند. این رسم در اغلب نقاط مرسوم است، از جمله در جیتوی و رامین مادرانی که بچه‌ی مرخص دارند «نان و ماست» نذر شفای وی می‌کنند، به این ترتیب که پس از شفا یافتن کودک روز تاسوعا مقداری نان و ماست بین بچه‌های هم سن و

فرم اشتراک

نام و نام خانوادگی:

سن: تحصیلات:

تاریخ شروع اشتراک: از شماره ی نشانی

کد پستی: تلفن:

حق اشتراک برای ۱۲ شماره

● ایران، ۲۲۰۰۰ ریال

● امریکا، کانادا و خاور دور

○ اشخاص حقیقی ۲۰ دلار

○ کتابخانه‌ها و مؤسسات ۸۰ دلار

● اروپا

○ اشخاص حقیقی ۶۵ ماری

○ کتابخانه و مؤسسات ۱۳۵ ماری

خاورمیانه ۳۰ دلار

برای اشتراک ماهنامه‌ی اندیشه‌ی جامعه، اصل یا رونوشت این فرم را پس از تکمیل همراه با اصل فیش بانکی حق اشتراک دوازده شماره را به حساب جاری ۳۱۸۵ بانک ملی ایران شعبه‌ی خیابان الوند به نام محمدرضا عاشوری به نشانی تهران، صندوق پستی ۵۵۶۵-۱۴۱۵۵ ارسال فرمایید.

شرکت کیهان تراشه فردا

(با مسئولیت محدود)

KEYHAN TARASHEH FARDA CO.LTD

کامپیوتر، الکترونیک، اتوماسیون و نصب شبکه

گروه مهندسی کیهان تراشه با کادر مجرب و کارآزموده در زمینه‌های: کامپیوتر، الکترونیک، کنترل صنایع و با سابقه‌ای طولانی در ارائه خدمات به صنایع کشور آمادگی خود را اعلام می‌دارد.

○ انجام کلیه خدمات تایپ و حروفچینی، مقالات، مجلات، جزوات دانشگاهی، کتب و غیره نیز پذیرفته می‌شود.

نشانی دفتر مرکزی: تهران - خیابان پیروزی - بلوار ابوذر - نقشه دوم - کوچه سوم شرقی (شهید صالحی) - شماره B 26

تلفن: ۳۱۹۴۶۹۵ - ۳۱۶۲۴۶۹

فاکس: ۳۱۶۲۴۶۹

از خانه‌هایی که نذر دارند سینی‌های پر از غذا بر سر جوانان به سوی مسجد حمل می‌شود. هر سینی پلو جلو چند تن از سینه‌زنان گذاشته می‌شود. پس از خوردن غذا صلوات می‌فرستند و برای شهدای کربلا و بانیان نذر فاتحه می‌خوانند و از خداوند ادی حاجت آنان را می‌طلبند. در شهرستان محلات روز عاشورا را روز تیغ گویند و برخی از نذرداران نان و چای شیرین به عزاداران می‌دهند.

در همدان یکی از نذری‌ها آتش «هریسه» است که از بلغوره، گوشت، برنج، ملاقه‌ای شیر، روغن حیوانی، دارچین و زیره تهیه می‌شود. در روستای شیرین همدان هم شب تاسوعا که به «کوچک قتل» (قتل کوچک) معروف است مردم نقل، نان فطیر و شربت نذر می‌کنند و برخی هم حلیم می‌دهند.

۲-۶. آتش عاشورا: یکی از نذری‌های روز عاشورا آتش امام حسین (ع) یا آتش عاشورا است. کسانی که نذر دارند یا خود این آتش را می‌پزند و یا مواد لازم و پول را به هیأت‌های عزادار می‌دهند تا این آتش را بپزند. در پختن آتش امام حسین (ع) تمام افراد حاضر به ویژه حاجت‌مندان سعی می‌کنند شرکت کنند. عده‌ای برنج و نخود و لوبیا را پاک می‌کنند، برخی از زنها سبزی آتش را پاک می‌کنند. گروهی در روشن کردن هیزم زیر آتش شرکت می‌کنند و آنان که در پختن آتش مهارت دارند آتش را می‌پزند و هر کس به نوبت آتش را به هم می‌زنند. زمانی که آتش پخته شد ابتدا پای دیگ زیارت عاشورا می‌خوانند آن‌گاه آتش را در کاسه‌های متعدد می‌کشند و به حاضران و عزاداران می‌دهند و برای همسایگان می‌فرستند. برخی معتقدند آتش امام حسین (ع) را به تمام محله یا تا هفت طرف خانه باید تقسیم کنند.

به غیر از آتش عاشورا، آتش ابوالفضل (ع)، آتش زین العابدین (ع) و آتش اربعین هم در ماه محرم و صفر متداول است. از نذری‌های دیگر می‌توان نام برد: سفره‌ی حضرت ابوالفضل (ع)، سفره‌ی ام‌البنین (ع)، سفره‌ی امام حسین (ع)، سفره‌ی حضرت رقیه (ع) و سفره‌ی حضرت زینب (ع) که هر کدام با تشریفات و مراسم ویژه‌ای برگزار می‌شود. در مورد دسته‌ی اول نذر و نیازها باید از این نذرها نیز یاد کرد: خواباندن بچه در گهواره‌ی علی‌اصغر (ع)، بستن دستمال و پیشبند کودکان به گهواره و دخیل بستن به تابوت علی اکبر، علم، علامت، گنجل، نخل، شده و سلیه. ◇

پیوستگی عمیقی که

بین

هیأت‌های مذهبی

و

نذر وجود دارد.

ضرورت

بررسی موضوع

را

جدی تر ساخت

سال فرزند خویش تقسیم می‌کنند. چنانچه کودک مریض شیر خواره باشد. روز عاشورا را به یاد طفل شیرخوار امام حسین (ع) شیر خیرات می‌کنند.

۲-۳. شربت علم: در بسیاری از نقاط از جمله در هیأت‌های شهرستان قروه کردستان، روستاهای طالقان و کرج بسیاری از حاجت‌مندان روز علم‌پندان پس از آماده شدن علم حسینی به حاضران و عزاداران شربت می‌دهند.

۲-۴. نذر هیأت: برخی از نذرداران نذر و نیاز خویش را به صورت نقد یا جنس به هیأت امنای تکیه‌ها و حسینیه‌ها می‌پردازند تا خرج عزاداری امام حسین (ع) کنند.

در روستای شه نظنز برخی از خانواده‌هایی که بیمار دارند در شب تاسوعا یا عاشورا نذری خویش را به هیأت‌گردان دسته‌ی ذاکران و علمداران می‌دهند. این نذورات بیش تر چای، شربت، نقل، نبات، گردو، کشمش، مویز و انجیر است که پس از مراسم سینه‌زنی بین افراد هیأت تقسیم می‌شود.

۲-۵. نذری روزهای تاسوعا و عاشورا:

در تمام شهرها و روستاها و تمام تکیه‌ها و حسینیه‌ها ظهر تاسوعا و عاشورا تمام عزاداران اطعام می‌شوند. علاوه بر سینه‌زنان و عزاداران، دیگر مردم هم سعی می‌کنند هر طور شده از نذری امام حسین (ع) حنا شده لقمه‌ای نصیب برند، زیرا معتقدند که نذری سیدالشهدا و یارانش دوی هر درد می‌باشد.

نذری روز عاشورا در هر شهر و روستایی با توجه به موقعیت و فرهنگ مردم آن به گونه‌ای خاص ادا می‌شود از جمله: در روستای کوخدان سی سخت کهلکیلویه روز عاشورا پس از مراسم عزاداری و خواندن نماز، پاکار آبادی یا یکی از متولیان عزاداری بر بام مسجد رفته و جار می‌کشد: «های! نذرداران وقت ناهار است اجرتان به سیدالشهدا» با گفتن این جمله